

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. І.І.МЕЧНИКОВА
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

Кафедра конституційного права та правосуддя

**Програма курсу та методичні рекомендації
до вивчення навчальної дисципліни**

«МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ»

Для студентів денного відділення економіко-правового факультету

Спеціальність: 6.060100 «Правознавство»
Освітньо-кваліфікаційний рівень «Бакалавр»

Одеса 2010

Укладачі:

Прієшкіна О.В., д. ю. н., професор кафедри конституційного права та правосуддя.;

Рецензенти:

Кузнецова З.В., к.ю.н., доцент кафедри конституційного права та правосуддя;
Корчевна Л.О., д. ю. н., професор кафедри конституційного права та правосуддя.

Затверджено:

рішенням кафедри конституційного права та правосуддя,
протокол № 1 від «_30_» серпня 2010 р.

Рекомендовано до друку:

Вченою Радою економіко-правового факультету,
протокол № 1 від « ___ » вересня 2010 р.

Голова комісії, к.ю.н., доцент _____ Масін В. М.

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	4
1. Тематичний план навчальної дисципліни «Муніципальне право України»	15
2. Програма курсу навчальної дисципліни «Муніципальне право України»	17
3. Питання до іспиту з навчальної дисципліни «Муніципальне право України»	36
5. Список рекомендованих джерел до вивчення курсу	40

Пояснювальна записка

Після проголошення незалежності України та прийняття чинної Конституції України розпочались радикальні процеси демократизації суспільства і держави, складовою частиною якого є визнання та гарантування місцевого самоврядування в Україні, яке нині стало реалією суспільного життя.

Місцеве самоврядування – це довготривале явище в соціальному та політичному житті людства і його витoki сягають громадівського та племінного самоврядування в додержавницький період.

Система управління місцевими справами, при якій місцевому самоврядуванню відводиться провідна або суттєво важлива роль, іменується муніципалізмом або муніципальною системою.

Інститут місцевого самоврядування в сучасному розумінні склався у світовій практиці на рубежі XVIII-XIX ст., коли абсолютні монархії були трансформовані у демократичні правові держави. Боротьба за утвердження місцевого самоврядування, вільного від феодально – чиновницького свавілля, була одним з головних мотивів періоду суспільних рухів цього історичного періоду. Ідеї місцевого самоврядування протиставлялись феодальній державі, становому патріархально-общинному і кооперативно-цеховому самоврядуванню як продуктам феодалізму.

В Україні самоврядні традиції існують з часів Київської Русі (вічова демократія) і є частиною державотворчих процесів, які були продовжені в добу Козацької держави (козацькі ради). У першій українській Конституції гетьмана П.Орлика (1710р.) не тільки підтверджувалося станове самоврядування, але й було зроблено намагання захистити його від свавілля урядовців та закласти основи сучасного місцевого самоврядування (сільська, міська, регіональна ради) складаються та розвиваються на основі звичаєвого права.

Основними формами місцевої демократії за часів Київської Русі були віче (міське, територіальне) та збори (сходи) верви – жителів кількох сіл або інших населених пунктів.

Віче – це збори дорослого вільного населення міст і навколишніх територій, які скликалися для вирішення найважливіших питань та були найвищим органом самоврядування місцевих громад.

Збори (сходи) верви (територіальних спільностей, громад) були органами самоврядування жителів кількох сіл чи інших населених пунктів та захищали членів общини і представляли їх інтереси у взаємовідносинах з органами і посадовими особами державної влади та сусідніми общинами.

Після входження українських земель до складу Великого Князівства Литовського елементи місцевого самоврядування, особливо в містах та містечках, отримали подальший розвиток у формі вйтівства відповідно до Литовських статутів 1529, 1566, 1688р.р., а міська громада ("копа", "купа") обирала вйтів на міському віче.

Важливе значення для подальшого розвитку місцевого самоврядування в Україні мало маґдебурзьке (німецьке, саксонське) право, що починає

поширюватися на українські міста, починаючи від середини XIV ст. Воно передбачало надання міській громаді право запровадити модель міського самоврядування на зразок управління німецьким містом Магдебургом.

Першому українському місту (Сянок) магдебурзьке право було дароване Галицьким князем Болеславом-Юрієм 1339 року, в 1356 році його отримав Львів, а в 1374 р. – Кам'янець-Подільський. Поширення магдебурзького права в Україні значно прискорилося після входження її земель до складу Великого Князівства Литовського та Королівства Польського. Так, в 1432р. магдебурзьке право надано Луцьку, в 1442р. – Снятину, в 1444р. – Житомиру, в 1494р. – Києву, в 1498р. – Дубну, в 1518р. – Ковелю, в 1524р. – Уторопам, в 1640р. – Вінниці.

Магдебурзьке право надавалося місту Великим князем Литовським або Королем Польським і оформлювалося так званими магдебурзькими грамотами, які відігравали роль хартій (статутів) західноєвропейських міст.

Юридичними наслідками надання місту магдебурзького права було: скасування звичаєвих норм, виведення міста з-під юрисдикції місцевої адміністрації (феодалів, воєводів, намісників) та запровадження власного органу місцевого самоврядування – магістрату, який складався з двох колегій – ради (адміністративний орган) та лави (судовий орган).

Магдебурзьке право існувало в українських містах до входження українських земель до складу Російської держави. Останнім в Україні втратив магдебурзьке право Київ (1834р.), де воно проіснувало більше 300 років.

Після підписання в 1654р. договору між Україною та Московською державою починається процес поступової ліквідації українських форм місцевого самоврядування, але політична і правова думка в Україні демонструє стійку прихильність до них.

Місцеве самоврядування у властивих Україні формах знайшло визнання й закріплення в Конституції Пилипа Орлика 1710р., але в цілому розвиток місцевого самоврядування в Україні визначався розвитком російської державної влади.

XIX – початок XX ст. характеризується становленням в Україні загальноімперських форм місцевого самоврядування.

В 1764р. ліквідується гетьманство, а в 1775р. – Запорозька Січ, потім скасовується полковосотенний територіальний устрій, а з ним і національна система місцевого самоврядування. В 1782-1783р.р. на відповідних українських територіях вводиться губернський поділ і російська система органів місцевого самоврядування.

Регіональне самоврядування на загальноімперських засадах запроваджується в Україні після проведення Олександром II земської реформи в 1864р. На рівні губерній формувалися представницькі органи місцевого самоврядування - губернські земські збори, які обирали земську управу, яка вирішувала поточні справи, а контроль за діяльністю земств здійснював губернатор.

Ст.26 Конституції УНР від 29 квітня 1918р. закріплювала принцип організаційної самостійності місцевого самоврядування: "Всякого роду справи

місцеві впорядковують виборні Ради і Управи громад, волостей і земель. Їм належить єдина безпосередня місцева влада: міністри УНР тільки контролюють і координують їх діяльність, безпосередню і через визначених ними урядовців, не втручаючись до справ, тим Радам і Управам призначених, а всякі спори в цих справах рішає Суд Української Народної Республіки, але ці конституційні положення не були реалізовані”.

Радянська влада не визнавала місцевого самоврядування. За Конституцією УРСР 1919р. органами влади на місцях (в селах і містах) були ради, а в волостях, повітах, губерніях – з`їзди рад і обрані ними виконавчі комітети. Конституція УРСР 1937р. перетворила ради на представницькі органи на всіх рівнях, а Конституція 1978р. закріпила принцип єдності системи рад виключно як органів державної влади.

Реформу міського самоврядування було здійснено в 1870р., яка передбачала створення представницьких органів місцевого самоврядування – місцевих дум, які обиралися жителями міста за куріальною системою. Виконавчим органом місцевого самоврядування стає управа на чолі з міським головою, який обирається місцевою думою.

Тимчасовий уряд Росії, який прийшов до влади після Лютневої революції 1917р., залишив органи земського самоврядування Російської імперії без змін, замінивши губернаторів комісарами, які стали головами губернських та повітових земських управ.

За часів Центральної Ради України було здійснено спробу реформувати місцеве самоврядування, про що свідчать її основоположні акти: Універсали, Конституція УНР. Вже в II Універсалі Української Центральної Ради (20.11.1917р.) оголошувалося про необхідність "вжити всіх заходів до закріплення і поширення прав місцевого самоврядування, що являються органами найвищої адміністративної влади на місцях"¹

Реальне місцеве самоврядування об`єктивно можливе лише в умовах суверенітету держави, оскільки вона виступає його гарантом та творцем муніципальної системи.

Звичайно, відродженню місцевого самоврядування в Україні передувала чергова спроба підвищення ролі рад як місцевих органів державної влади шляхом вдосконалення їх структури.

Відповідно до рішень союзних органів, прийнятих в 1989 –1990р.р., поряд з виконкомом і їх головами стали обиратись президії і голови рад. Передбачалось обрання на посади голів Рад партійних керівників, але незалежно від наслідків цієї спроби діяльність представницьких органів дещо активізувалась, хоча й викликала в самих радах суперечності між їх представницькими і виконавчими органами та їх керівниками.

На відміну від радянського типу влади, який характеризувався жорстокою централізацією державної влади, місцеве самоврядування, яке являється признаком демократичної держави, передбачає її послідовну децентралізацію

---

¹ Цит. по: Конституційні акти України 1917-1920. Невідомі конституції України. – К.: Філософська і соціологічна думка. – 1992.- с. 68.

та деконцентрацію, надає більшої самостійності територіям та населяючим їх територіальним колективам (місцевим співтовариствам), з метою вирішення питань місцевого життя в рамках повноважень, які передбачені законом.

Розвал монопартійної командно-адміністративної системи управління, відновлення та розбудова на демократичних засадах української державності об'єктивно призвели до пошуку такої організації влади, яка відповідала б як національним традиціям, так і сучасним світовим та європейським демократичним вимогам, була б спрямована на забезпечення прав і свобод людини, задоволення її потреб, підвищення ефективності надання громадських послуг.

Світовий та європейський досвід переконливо свідчить, що в демократичному суспільстві територіальна організація влади може будуватися лише на основі обов'язкового використання місцевого самоврядування – специфічної форми публічної влади територіальних громад, в рамках якої забезпечується реалізація їх права здійснювати управління в межах відповідних територіальних одиниць, самостійно вирішувати всі питання місцевого значення.

Місцеве самоврядування сьогодні виступає важливим фактором демократизації суспільного життя, децентралізації управління та необхідною передумовою становлення громадянського суспільства, наближення влади до її джерела – народу. І навпаки, місцеве самоврядування може ефективно функціонувати лише за умови наявності розвинутих елементів громадянського суспільства.

Нова історія місцевого самоврядування в Україні розпочинається після прийняття 7 грудня 1990р. Закону " Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування", де воно визначалося як "територіальна самоорганізація громадян для самостійного вирішення безпосередньо або через державні і громадські органи, які вони обирають, усіх питань місцевого життя, виходячі з інтересів населення на основі законів Української РСР та власної фінансово – економічної бази". Прийняття Закону стало першою сировобою трансформувати місцеві ради (які на той час входили до єдиної системи органів державної влади) всіх територіальних рівнів в органи місцевого самоврядування.

Надійною правовою основою місцевого самоврядування стала Конституція України 1996р., де самоврядування визнане одним із елементів конституційного ладу держави. Правові засади місцевого самоврядування також закріплені в нині чинному, профільному Законі України від 21 травня 1997 року " Про місцеве самоврядування в Україні".

Звичайно, ще тривають гарячі дискусії щодо доцільності й природи місцевого самоврядування, проводиться формування його системи, але все відчутнішими й очевиднішими стають результати його функціонування в селах, селищах, містах, все більше поваги виявляють до органів і посадових осіб місцевого самоврядування органи державної влади та їх посадові особи.

Визнання територіальних громад первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень, надання якісно

нового статусу місцевим радам та утворення одноособових інститутів - сільських, селищних, міських голів – змінило не лише механізм здійснення публічної влади на місцях, а й політичну систему всього суспільства.

Перший досвід свідчить, що цей процес проходить досить складно та суперечливо. Розвіток місцевого самоврядування в Україні стримується, насамперед і головним чином, економічними чинниками, відсутністю достатніх матеріальних та фінансових ресурсів для здійснення завдань і функцій місцевого самоврядування. Немаловажну роль відіграють також і чинники політичного, правового та психологічного характеру, - це відсутність реального суб'єкта місцевого самоврядування – самодостатньої територіальної громади, яка б володіла необхідними матеріальними і фінансовими ресурсами, мала б належні внутрішні джерела формування доходів частини місцевого бюджету, і недостатнє правове забезпечення значного масиву питань організації, формування, функціонування місцевого самоврядування, та існування в суспільній свідомості, в свідомості значної частини політичних, державних і муніципальних діячів старих стереотипів сприйняття місцевого самоврядування, відсутність нових механізмів взаємовідносин органів місцевого самоврядування з територіальною громадою та її підрозділами, громадськими організаціями, підприємствами, установами, організаціями приватного сектора, інших форм власності; недостатній рівень саморегуляції територіальної громади тощо.

Значною мірою вплив негативних чинників та стан соціально-економічного розвитку українських міст можна зменшити шляхом реалізації програм, спрямованих на налогодження взаємодії та співпраці на засадах рівноправності між різними елементами системи місцевого самоврядування, між муніципальним, приватним і громадським секторами, між органами і посадовими особами місцевого самоврядування та громадськими організаціями, об'єднаннями підприємців, ініціативними групами членів територіальної громади, що формуються з метою залучення громадян до безпосередньої участі у здійсненні функцій місцевого самоврядування.

Становлення місцевого самоврядування супроводжується бурхливим розвитком законодавства в цій галузі, багатогранною локальною нормотворчістю і ратифікацією відповідних міжнародно-правових актів.

Закономірним наслідком цього нормотворчого процесу є становлення якісно нового інституту конституційного права та нової галузі права – муніципального права України, основними джерелами якої є чинна Конституція України, Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні (1997), Європейська Хартія про місцеве самоврядування, Конституція Автономної Республіки Крим, Закон України "Про столицю України – місто-герой Київ" та інше.

Над проблемою місцевого самоврядування в Україні сьогодні працює велика плеяда українських вчених, а реалізація муніципального права, його подальший розвиток і вдосконалення значною мірою залежить від розвитку відповідної галузі науки та навчальної дисципліни.

Серед сучасних наукових розробок в галузі місцевого самоврядування можна виділити роботи таких відчизняних та зарубіжних вчених-муніципалістів: М.Баймуратова, Ю.Дмитрієва, В.Кампо, М.Корнієнка, В.Погорілка, М.Орзіха, К.Шугриної та ін.

Дослідження та розробки проблем муніципального права здійснюється на основі аналізу практичної діяльності територіальних громад, органів і посадових осіб місцевого самоврядування в процесі вирішення питань місцевого значення, а також досліджуються окремі питання сучасного стану місцевого самоврядування, причому слід констатувати, що в даний час переважають роботи публіцистичного, науково-популярного характеру.

Таким чином, муніципальне право в силу комплексного характеру свого вивчення інтегрує теоретичні знання ряду галузевих юридичних наук, які торкаються проблеми діяльності суб'єктів місцевого самоврядування в цілісну систему знань про муніципальне право, а формування та розвиток спеціальної правової галузі, науки та навчальної дисципліни являються одним з найважливіших факторів, що сприяють створенню та функціонуванню в Україні ефективної системи місцевого самоврядування.

II. Загальні методичні рекомендації.

Муніципальне право України є однією з найважливіших юридичних дисциплін, передбачених професійно-освітньою програмою підготовки фахівців за спеціальністю "Правознавство".

Цей курс повинен носити проблемний характер. Особливо велика увага в цьому контексті повинна приділятися вивченню становлення компетенції місцевого самоврядування в вирішенні задач і функцій територій та територіальних колективів.

Негативним елементом тут являється те, що в законодавчій філософії, а також в законодавчій техніці України зберігається ще один рудимент радянського типу влади – практично повна тотожність функцій та повноважень органів місцевого самоврядування різного рівня. Це приводить до "розмитості" та невизначеності компетенції місцевого самоврядування, робить його декларативним, позбавляє самоврядування на місцях одного з найважливіших, стержневих елементів. Ця проблема може бути вирішена тільки при чіткому розподілу компетенцій між органами державної влади і органами самоврядування, між різними рівнями місцевого самоврядування і виборчому делегуванні повноважень органів державної влади окремим органам місцевого самоврядування, тобто при чіткому виконанні принципа розподілу функцій і задач між рівнями державної влади та місцевого самоврядування.

Вагоме місце в цьому курсі повинно бути приділено формам та способам контролю за місцевим самоврядуванням, тому що саме в цьому проявляється основна точка зіткнення держави і місцевого самоврядування, демонструється рівень довір'я і свободи, представленою державою місцевим співтовариствам та їх представницьким органам. В теоретичному аспекті повинно бути

продемонстровано, що в умовах правової демократичної держави правовий режим не дозволяє органам муніципальної влади, з однієї сторони, вставати над населенням в контексті реалізації своїх корпоративних, кар`єристичних спонукань, а з другої сторони, нехтувати встановленими центральною владою до питань рамок дозволеної поведінки, при виході за які з неминучістю залучаються механізми відповідальності місцевих органів як перед населенням, так і перед державою.

У Конституції України 1996р. вперше за новітніх часів на конституційному рівні проголошено, що " В Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування" (ст.7 Конституції України) і закріплено поняття місцевого самоврядування, яке визначається як право "територіальної громади – жителів села чи добровільного об`єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України" (ст.140 Конституції України).¹

Як бачимо, в Україні, сьогодні в стадії становлення та формування знаходиться самостійна навчальна дисципліна, наука, галузь законодавства та напрямок практичної діяльності в сфері місцевого самоврядування.

Місцеве самоврядування в Україні – це комплексна галузь права, що представляє собою сукупність правових норм, які закріплюють і регулюють суспільні відносини, що виникають в процесі організації місцевого самоврядування і вирішення територіальною громадою безпосередньо через органи місцевого самоврядування питань місцевого значення , а також у процесі реалізації окремих державних повноважень, якими можуть наділятися органи місцевого самоврядування.

Норми муніципального права:

- закріплюють та упорядковують найбільш доцільні суспільні відносини у сфері муніципального права;
- закріплюють відносини, які виникли внаслідок формування органів місцевого самоврядування;
- упорядковують відносини, які виникли в процесі державної та муніципальної підтримки місцевого самоврядування;
- закріплюють та упорядковують відносини, пов`язані з судовим захистом прав місцевого самоврядування;
- закріплюють відносини, які зумовлені відповідальністю органів місцевого самоврядування перед населенням муніципального утворення, державою, фізичними та юридичними особами.

Організаційно-правовий режим місцевого самоврядування України є новим і малорозробленим явищем в Україні та країнах Співдружності Незалежних Держав. В результаті проголошення Україною незалежності виникло багато проблем, зв`язаних в першу чергу з правовим забезпеченням місцевого самоврядування. Ці обставини зумовлюють потребу постійної уваги студентів до тих змін та поновлень, що відбуваються в змісті, структурі,

---

¹ Кравченко В.В. Конституційне право України – К., 1998. – 78с.

механізмі муніципально-правового регулювання, у чинному законодавстві та в характері соціально – економічних процесів.

Виникає потреба поглиблення їх творчої активності та самостійності при засвоєнні основних інститутів муніципального права, яке відіграє важливу роль в упорядкуванні суспільних відносин. Курс муніципального права України має важливе значення в системі професійної підготовки студентів юридичних вузів та має проблемний характер.

Саме тому при вивченні муніципального права студентам необхідно отримати ґрунтовні знання перш за все про природу суспільних відносин, що їх регулює муніципальне право, сферу їх поширення, їх роль в забезпеченні функціонування виконавчої влади, становленні компетенції місцевого самоврядування у розв'язанні задач та функцій територій і територіальних колективів, а також велика увага повинна бути приділена формам та способам контролю за місцевим самоврядуванням.

Викладання муніципального права України здійснюється у формі читання лекцій, проведення семінарських та практичних занять, самостійної та індивідуальної роботи студентів.

Семінарські та практичні заняття – це найважливі засоби контролю за якістю засвоєння студентами навчального матеріалу. На семінарських заняттях всебічно обговорюються теоретичні питання, проблеми місцевого самоврядування, а на практичних заняттях – вирішуються задачі, складаються документи, перевіряється якість виконаних завдань, вирішених під час самостійної роботи.

Готуючись до всіх видів занять, студенти повинні вивчити та проаналізувати рекомендовану літературу:

- відповідні розділи підручників, навчально-методичних посібників;
- конспекти лекцій;
- зміст конституційних положень, нормативно-правових актів про місцеве самоврядування;
- зміст міжнародно-правових документів та міжнародно-правових зобов'язань по відповідним темам курсу.

Готуючись до практичних занять, потрібно занотувати рішення відповідних задач. Відповіді на теоретичні питання повинні бути докладними та обґрунтованими, містити вказівки на статті відповідних нормативно-правових актів.

Результати участі студентів в семінарах та практичних заняттях, їх самостійна робота, написання рефератів по тій чи іншій темі, оцінюються викладачами з урахуванням якості засвоєного навчального матеріалу. Студент, який пропустив семінарське або практичне заняття, незалежно від причини пропуску, не виконав повністю завдання або одержав незадовільну оцінку, не представив в указаний термін реферат, зобов'язаний з'явитися до викладача кафедри для індивідуального відпрацювання матеріалу у встановленні дні і години.

Таким чином, в результаті вивчення дисципліни "Муніципальне право України" студенти повинні опанувати:

- знаннями: основних, внутрішньо-державних, національних і зарубіжних нормативних та міжнародно-правових актів, регламентуючих правові основи організації та діяльності органів місцевого самоврядування та муніципальну дійсність в Україні і за кордоном, системи, принципи, функції, повноваження органів місцевого самоврядування України та зарубіжних країн; організаційно-правові форми діяльності органів місцевого самоврядування;
- вміннями: використати дані науки конституційного та муніципального права при вирішенні професійних задач; орієнтуватися в системі внутрішньо-державного законодавства та практики, а також в міжнародно-правових стандартах, регламентуючих організацію та діяльність органів місцевого самоврядування України; правильно застосовувати законодавство в практичній діяльності та співвідносити між собою;
- навичками: збирання, оброблення, систематизації, зберігання та практичного використання державно-нормативної та міжнародно-правової інформації, її порівняльно-правового аналізу із селективним направленням для використання в практичній діяльності.

СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Навчальна нормативна дисципліна «Муніципальне право України» викладається за кредитно-модульною системою організації навчального процесу (КМСОНП).

Дана система запроваджується з метою удосконалення системи контролю якості знань студентів, сприяння формуванню системних та систематичних знань, стабільної самостійної роботи впродовж семестру, підвищення об'єктивності оцінювання знань та адаптації до вимог, визначених Європейською системою залікових кредитів (ECTS).

Оцінювання знань студентів повинно сприяти реалізації низки завдань, зокрема:

- підвищення мотивації студентів до системного навчання впродовж семестру та навчального року, переорієнтація їх цілей з отримання позитивної оцінки на формування системних, стійких знань, умінь та навичок;
- відповідність переліку, форм, та змісту контрольних заходів вимогам КМСОНП;
- відкритість контролю, яка базується на ознайомленні студентів на початку вивчення дисципліни переліком, формами та змістом контрольних завдань, критеріями та порядком їх оцінювання;
- подолання елементів суб'єктивізму при оцінюванні знань, що забезпечується виконанням індивідуальних завдань із застосуванням модульної системи оцінювання, іспиту;
- розширення можливостей для всебічного розкриття здібностей студентів, розвитку їх творчого мислення, та підвищення ефективності навчального процесу.

Ця дисципліна вивчається протягом одного семестру та складається з двох змістових модулів (ЗМ). По завершенню курсу студенти складають іспит. На іспит виносяться вузлові питання, типові і комплексні завдання, що потребують творчої відповіді та вміння синтезувати отримані знання і застосовувати їх при вирішенні практичних завдань.

Оцінювання знань студентів здійснюється шляхом виконання індивідуальних завдань, які включають *поточний (модульний ЗМ1, ЗМ2), підсумковий (КПМ) та семестровий (СК) контроль*.

Результати контрольних завдань оцінюються за 100–бальною системою.

За результатами оцінювання змістового модуля студентам виставляються бали.

Максимальна кількість балів, що може набрати студент за один ЗМ дорівнює 30-ти балам. За два змістовних модулі студент може одержати максимум 60 балів (по 30 балів за кожний ЗМ), які додаються до наступних максимально можливих 40 балів (до 20 балів за кожну вірну відповідь усного завдання), що одержуються ним за комплексний підсумковий модуль (КПМ).

Під час викладання матеріалу лекцій лектор може здійснювати контрольні опитування студентів. Максимальна оцінка, яку студент може отримати за ці опитування складає 20 балів, які є складовими КПМ.

Параметри	Змістовий модуль 1 (ЗМ1)	Змістовий модуль 2 (ЗМ2)	Комплексний підсумковий модуль (КПМ)	Разом (підсумкова оцінка (СК))
Оцінка в балах	0 - 30	0 – 30	0 - 40	0 - 100

Орієнтовні форми контролю знань на семінарських заняттях та їх оцінка:

- доповідь (виступ на задану тему) – до 5 балів;
- доповнення доповіді – до 3 балів;
- експрес опитування – до 3 балів;
- колоквиум – до 4 балів;
- самостійна робота – до 4 балів;
- домашня робота – до 4 балів;
- есе (короткі відповіді на запитання) – до 3 балів;
- тестування (з набору суджень вибрати вірні) – до 3 балів;
- реферат (змістовна письмова робота на задану тему з аналізом літератури та висновками) – до 3 балів;
- участь в дискусії – до 2 балів;
- підсумкова контрольна робота - до 5 балів.

У випадку відсутності студента на лекції або семінарському занятті він зобов'язаний відпрацювати пропущене заняття через усне опитування в поза аудиторний час (час консультацій викладача) або відпрацювати пропущене заняття шляхом написання реферату на тему, задану викладачем (але не більше половини від загальної кількості лекцій та семінарських занять).

Невідпрацьовані заняття вважаються незданими і за них не нараховується оцінка в балах. За 10 днів до початку екзаменаційної літньої сесії викладач припиняє приймати відпрацювання. Таким чином, за цю дисципліну студентом може бути отримано максимально 100 балів. У підсумку, оцінені за 100-бальною системою, знання студента відображаються у заліковій книжці.

**1. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ»**

№ п/п.	НАЗВА ТЕМИ	Обсяг навчальних занять (год.)				
		Усього	Лекції	Практичні	СРС	
1	.2	3	4	5	6	
2 семестр						
Змістовний модуль №1.						
1.1	Муніципальне право як комплексна галузь права, наукова та навчальна дисципліни.	10	4	2	4	
1.2	Міжнародно-правові стандарти місцевого самоврядування	5	2	1	2	
1.3	Історія муніципального права.	7	2	1	4	
1.4.	Поняття, принципи, система, функції місцевого самоврядування.	5	2	1	2	
1.5	Повноваження місцевого самоврядування	9	4	1	4	
1.6.	Економічна та фінансова основа місцевого самоврядування	4	2	-	2	
1.7.	Модульна контрольна робота №1	4	2	-	3	
Усього за модулем №1		45	18	6	21	
Змістовний модуль №2.						
2.1	Організаційні форми діяльності органів місцевого самоврядування	10	4	2	4	
2.2	Організація роботи депутатів місцевих рад.	5	2	1	2	
2.3	Організація роботи виконкомів сільських, селищних, міських рад.	7	2	1	4	

2.4	Організація роботи місцевих органів державної виконавчої влади.	8	2	2	4	
2.5.	Правове забезпечення місцевого самоврядування	5	2	-	3	
2.6.	Місцеве самоврядування в США, країнах Західної та Східної Європи та СНД.	4	2	-	2	
2.7.	Місцеве самоврядування в країнах СНД (на прикладі Російської Федерації).	4	2	-	2	
2.7.	Модульна контрольна робота №2	2	2	-	-	
Усього за модулем №2		45	18	6	21	
Усього за навчальною дисципліною (ч.загальна)		90	36	12	42	

II. ПРОГРАМА КУРСУ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ»

Змістовий модуль I

Тема 1. МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ ЯК КОМПЛЕКСНА ГАЛУЗЬ ПРАВА, НАУКА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА.

Лекція (4 год.)

Історія виникнення муніципального права.

Поняття та предмет муніципального права як комплексної галузі права.

Поняття правових відносин.

Співвідношення муніципального управління та самоврядування народу.

Співвідношення державної влади та муніципального самоврядування.

Структура муніципального права.

Джерела муніципального права.

Муніципальне право як наукова дисципліна: поняття, система, джерела.

Муніципальне право як навчальна дисципліна: поняття, система, джерела.

Семінар (2 год.)

I. РОЗГЛЯД ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ:

1. Поняття та предмет муніципального права як комплексної галузі права.

2. Структура муніципального права.

3. Джерела муніципального права.

4. Співвідношення державної влади та муніципального самоврядування, муніципального управління та самоуправління народу.

5. Муніципальне право як наукова дисципліна: поняття, система, джерела.

6. Муніципальне право як навчальна дисципліна: поняття, система, джерела.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Поняття, предмет та методи муніципального права в Україні.

2. Місце муніципального права в системі національного права України.

3. Система муніципального права та її структурні елементи.

II. ПЕРЕВІРКА ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ У ФОРМІ ТЕСТУВАННЯ.

Завдання для самостійної роботи (4 год.)

1. Предмет та система наукової дисципліни муніципального права.

2. Муніципальне право України як навчальна дисципліна в правовій системі України

Література

1. Карлов А.А. Формирование института местного самоуправления. – К.: Вища школа, 1993.

2. Краснов М.А. Введение в муниципальное право. – М., 1993.

3. Краснов М.А. Местное самоуправление: государственное или общественное // Советское государство и право. – 1990. - № 10.

4. Кравченко В.В., Біленчук П.Д., Підмогильний М.В. Муніципальне право: Підручник. – К.: "АТІКА", 2000.
5. Кутафин О.Е., Фадеєв В.И. Муниципальное право Российской Федерации: Учебник. – М.: Юристь, 1997.
6. Погорілко В.Ф., Фрицький О.Ф., Баймуратов М.О. та інші. Муніципальне право України: Підручник, К.: Юрінком Інтер, 2001.
7. Прієшкіна О.В. Муніципальне право України як комплексна галузь права у правовій системі України // Держава і право – 2001. - № 8.

Тема 2. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Лекція (2 год.)

Правова природа міжнародних стандартів місцевого самоврядування.

Європейська Хартія місцевого самоврядування 1985р.

Всесвітня Декларація місцевого самоврядування 1985р.

Європейська типова конвенція про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними громадами та органами влади 1980 р.

Європейська урбаністична Хартія 1992 р.

Сприйняття Україною міжнародно-правових стандартів місцевого самоврядування та місцевої демократії.

Міжнародне співробітництво органів місцевого самоврядування з міжнародними неурядовими організаціями місцевих влад та місцевими владами зарубіжних держав.

Семінар (1 год.)

I. РОЗГЛЯД ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ:

1. Правова природа міжнародних стандартів локальної демократії.
2. Європейська Хартія місцевого самоврядування 1985р.
3. Всесвітня Декларація місцевого самоврядування 1985р.
4. Європейська типова конвенція про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними громадами та органами влади 1980 р.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Джерела галузі муніципального права, поняття, види, класифікація.
2. Роль та значення Європейської хартії місцевого самоврядування як джерела галузі муніципального права.

II. ПЕРЕВІРКА ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ У ФОРМІ ТЕСТУВАННЯ.

Завдання для самостійної роботи (2 год.)

1. Міжнародно-правові стандарти місцевого самоврядування.
2. Сприйняття Україною міжнародно-правових стандартів місцевого самоврядування та місцевої демократії.
3. Міжнародне співробітництво органів місцевого самоврядування з міжнародними неурядовими організаціями місцевих влад та місцевими владами зарубіжних держав.

Література

1. Баймуратов М.А. Международные связи местных советов. – Одеса, 1995.
2. Баймуратов М.А. Международное сотрудничество органов местного самоуправления Украины. // Диссертация... д.ю.н. – Одеса, 1996.
3. Баймуратов М.А. Проблема международной правосубъектности органов местного самоуправления Украины. – Одеса: Бахва, 1996.
4. Баймуратов М.А. Европейские стандарты местной демократии и местного самоуправления в Украине. – Х., 2000.
5. Орзих М.Ф., Баймуратов М.А. Международные стандарты местного самоуправления. – Одеса, 1996.
6. Европейская Хартия местного самоуправления 1985г. – Страсбург, 1986.
7. Всемирная Декларация местного самоуправления 1985г. – Гаага, 1985.
8. Европейская типовая конвенция об основных принципах трансграничного сотрудничества между территориальными общинами или органами власти 1980г. – МЗС України, 1992.
9. Приешкина О.В. Украина, молодежь и новые европейские стандарты местного самоуправления. // Молодь третього тисячоліття: гуманітарні проблеми та шляхи їх розв'язання: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Одеса, 15-17 червня 2000 року. – Одеса, 2000.

Тема 3. ІСТОРІЯ МУНІЦИПАЛЬНОГО ПРАВА.

Лекція (2 год.)

Поняття та зміст принципу гомруля (місцевого самоврядування). Місцеве самоврядування в історії українського народу. Регіональна, міська, сільська форма самоврядування в Київській Русі. Магдебурзьке право – юридична основа розвитку місцевого самоврядування в Україні в XIII-XVI ст.ст. Військово-адміністративне самоврядування, полковосотенний устрій в Україні в XVI - XVIII ст.ст. Розвиток місцевого самоврядування після приєднання України до Росії. Місцеве самоврядування та місцева адміністрація Української гетьманської держави. Місцеве самоврядування в УНР. Місцеві ради в Україні в середині 20-х років XX ст.

Становлення сучасної концепції муніципального самоврядування в Україні та СНД. Фонд сприяння становленню та розвитку місцевого самоврядування України.

Семінар (1 год.)

І. РОЗГЛЯД ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ:

1. Місцеве самоврядування в історії України.
2. Магдебурзьке право як основа розвитку місцевого самоврядування в XIII-XVI ст.ст.
3. Місцеве самоврядування Української гетьманської держави.
4. Становлення сучасної концепції муніципального самоврядування в Україні.
5. Фонд сприйняття становленню та розвитку місцевого самоврядування України.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Зародження елементів місцевого самоврядування на Українських землях в епоху середньовіччя (X - XII).
2. Магдебурзьке право - основа розвитку місцевого самоврядування в XIII - XVI ст.
3. Особливості “радянської системи” організації влади на місцях.

II. ПЕРЕВІРКА ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ У ФОРМІ ТЕСТУВАННЯ.

Завдання для самостійної роботи (4 год.)

1. Становлення сучасної концепції муніципального саморядування в Україні.
2. Місцеве самоврядування в політико-правових науках США та Західної Європи.

Література

1. Бабій Б.М. Історія держави та права Української РСР: в 3 томах – К.: Наукова Думка, 1987. – т.1.
2. Кутафин О.Е., Фадеев В.И. Муниципальное право Российской Федерации: Учебник. – М.: Юристь, 1997.
3. Погорілко В.Ф., Фрицький О.Ф., Баймуратов М.О. та інші. Муніципальне право України: Підручник., К.: Юрінком Інтер, 2001.
4. Постовой Н.В. Муниципальное право России: Учебник – М.: Новый Юрист, 1998.
5. Писарев А.Н., Казанчев Ю.Д. Муниципальное право России: Учебник – М.: Новый Юрист, 1998.
6. Лаптева Л.В. Земские учреждения в России. – М., 1993.

Тема 4. ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ, СИСТЕМА, ФУНКЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.

Лекція (2 год.)

Поняття та організаційні форми здійснення місцевого самоврядування. Територіальний колектив (місцеве співтовариство) та процеси його виникнення.

Принципи місцевого самоврядування.

Функції місцевого самоврядування.

Система місцевого самоврядування.

Формування органів місцевого самоврядування.

Поєднання форм прямої (безпосередньої) та представницької демократії в системі місцевого самоврядування.

Місцеві референдуми та інші форми безпосередньої демократії. Основні признаки органів місцевого самоврядування як муніципальних органів.

Муніципальні союзи – добровільні об'єднання (асоціації) органів місцевого самоврядування.

Семінар (1 год.)

I. РОЗГЛЯД ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ:

1. Поняття місцевого самоврядування.
2. Принципи , система місцевого самоврядування.
3. Функції місцевого самоврядування.
4. Місцеві референдуми, інші форми безпосередньої демократії.
5. Муніципальні союзи – добровільні об'єднання (асоціації) органів місцевого самоврядування.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Історико-теоретичні основи місцевого самоврядування.
3. Теорії місцевого самоврядування: громадська, державницька, соціального обслуговування.
4. Принципи, завдання та функції місцевого самоврядування.
5. Конституційні засади взаємовідносин державної влади та місцевого самоврядування.

II. ПЕРЕВІРКА ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ У ФОРМІ ТЕСТУВАННЯ.

Завдання для самостійної роботи (2 год.)

1. Місцеві референдуми, місцеві вибори, збори громадян за місцем проживання, інші форми безпосередньої демократії.
2. Роль та значення муніципальних союзів та асоціацій в життєдіяльності муніципального організму.

Література

1. Карлов А.А. Формирование института местного самоуправления. – К.: Вища школа, 1993.
2. Кутафин О.Е., Фадеев В.И. Муниципальное право Российской Федерации: Учебник. – М.: Юристь, 1997.
3. Кравченко В.В., Біленчук П.Д., Підмогильний М.В. Муніципальне право: Підручник. – К.: "АТІКА", 2000.
4. Погорілко В.Ф., Фрицький О.Ф., Баймуратов М.О. та інші. Муніципальне право України: Підручник,. К.: Юрінком Інтер, 2001.
5. Постовой Н.В. Муниципальное право России: Учебник – М.: Новый Юрист, 1998.
6. Прієшкіна О.В. Територіальна самоорганізація населення як інститут безпосередньої демократії в системі місцевого самоврядування // Вісник Одеського Інституту внутрішніх справ. – 1999. - № 4.
7. Прієшкіна О.В. Правове регулювання безпосередньої демократії в місцевому самоврядуванні України // Дисертація... к.ю.н.. – Харків, 2003.
8. Прієшкіна О.В. Співвідношення принципів місцевого самоврядування в Україні та безпосередньої демократії // Актуальні проблеми виконання законів України “Про місцеве самоврядування в Україні” та “Про місцеві державні адміністрації”, - К., АТІКА, 2003.
9. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11.07.2001 // Голос України, 2001-15 август.

10. Про всеукраїнський та місцеві референдуми: Закон України від 3 липня 1991. // Відомості Верховної Ради України, 1991.- №33.
11. О выборах депутатов местных советов и сельских, поселковых, городских голов: Закон України від 14 січня 1998р. // Ведомости Верховной Рады Украины, 1998, № 3-4.
12. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997р. // Відомості ВРУ, - 1997. - № 24.

Тема 5. ПОВНОВАЖЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.

Лекція (2 год.)

Поняття та загальна характеристика повноважень органів місцевого самоврядування. Повноваження місцевого самоврядування в області планово-фінансової діяльності; в області управління муніципальної власності; в області охорони суспільного порядку; в області житлово-комунальної сфери; в області охорони навколишнього середовища; в області будівництва та зв'язку; повноваження в області соціально-побутової сфери; в сфері комунікацій. Делеговані повноваження органів місцевого самоврядування. Структура компетенції органів місцевого самоврядування. Принципи визначення компетенції органів місцевого самоврядування. Співвідношення компетенції представницького органу місцевого самоврядування та компетенції інших органів місцевого самоврядування. Повноваження в області бюджету та фінансів.

Семінар (1 год.)

I. РОЗГЛЯД ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ:

1. Поняття та загальна характеристика повноважень місцевого самоврядування.
2. Компетенція органів місцевого самоврядування.
3. Поняття, структура та принципи визначення компетенції органів місцевого самоврядування.
4. Співвідношення компетенції представницького органу місцевого самоврядування і компетенція місцевої адміністрації.
5. Повноваження органів місцевого самоврядування в різних галузях місцевого життя.
6. Виконання органами місцевого самоврядування делегованих повноважень органів державної виконавчої влади.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Поняття та загальна характеристика повноважень місцевого самоврядування.
2. Поняття, структура та принципи визначення компетенції органів місцевого самоврядування.
3. Повноваження органів місцевого самоврядування в різних галузях місцевого життя.

II. ПЕРЕВІРКА ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ У ФОРМІ ТЕСТУВАННЯ.

Завдання для самостійної роботи (4 год.)

1. Власні (самоврядні) та делеговані повноваження органів місцевого самоврядування.
2. Загальна та галузева компетенція виконкомів сільських, селищних та міських рад.

Література

1. Карлов А.А. Формирование института местного самоуправления. – К.: Вища школа, 1993.
2. Кутафин О.Е., Фадеев В.И. Муниципальное право Российской Федерации: Учебник. – М.: Юристь, 1997.
3. Кравченко В.В., Біленчук П.Д., Підмогильний М.В. Муниципальное право України (Місьцеве самоврядування України): Підручник. – К.: "АТІКА", 2000.
4. Погорілко В.Ф., Фрицький О.Ф., Баймуратов М.О. та інші. Муниципальное право України: Підручник, К.: Юрінком Інтер, 2001.
5. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997р. // ВВР України. – 1997. - № 24.
6. Прієшкіна О.В. "Місьцеве самоврядування України та проблеми розвитку його правової бази" // Держава і право. – 2001. - № 9.
7. Прієшкіна О.В. Муниципальное право України. Навчально-методичний посібник. Одеса, - Астропринт, - 2002.

Тема 6. ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА ОСНОВА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.

Лекція (2 год.)

Поняття фінансово-економічної основи місцевого самоврядування. Право комунальної власності. Місьцевий бюджет та інші місцеві фінанси. Доходи місцевих фінансів. Витрати місцевих фінансів. Участь держави в формуванні доходів місцевих бюджетів. Позабюджетні, в тому числі, валютні кошти. Місьцеві податки та збори. Участь органів місцевого самоврядування в фінансово-кредитних відносинах.

Взаємовідносини органів місцевого самоврядування з суб'єктами підприємницької діяльності на своїй території.

Завдання для самостійної роботи (2 год.)

1. Поняття фінансово-економічної основи місцевого самоврядування в системі народовладдя.
2. Муниципальна власність: поняття, структура. Значення.
3. Бюджети місцевого самоврядування.
4. Доходи та витрати місцевих бюджетів.
5. Позабюджетні (в т.ч.) валютні кошти.

Література

8. Карлов А.А. Формирование института местного самоуправления. – К.: Вища школа, 1993.

9. Кутафин О.Е., Фадеев В.И. Муниципальное право Российской Федерации: Учебник. – М.: Юристъ, 1997.
10. Кравченко В.В., Біленчук П.Д., Підмогильний М.В. Муніципальне право України (Місцеве самоврядування України): Підручник. – К.: "АТІКА", 2000.
11. Погорілко В.Ф., Фрицький О.Ф., Баймуратов М.О. та інші. Муніципальне право України: Підручник, К.: Юрінком Інтер, 2001.
12. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997р. // ВВР України. – 1997. - № 24.
13. Прієшкіна О.В. "Місцеве самоврядування України та проблеми розвитку його правової бази" // Держава і право. – 2001. - № 9.
14. Прієшкіна О.В. Муніципальне право України. Навчально-методичний посібник. Одеса, - Астропринт, - 2002.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ЗМІСТОВОГО МОДУЛЮ І

1. Муніципальне право України як галузь права, його предмет та особливості.
2. Муніципально-правові відносини: їх суб`єкти.
3. Муніципально-правові норми та інститути.
4. Джерела муніципального права України.
5. Принципи муніципального права.
6. Система муніципального права.
7. Муніципальне право як наукова та учбова дисципліна.
8. Методи муніципального права.
9. Інститут муніципального права.
10. Місце муніципального права в правовій системі України.
11. Місцеве самоврядування в США. Принципи самоврядування.
12. Місцеве самоврядування в Західній Європі.
13. Поняття місцевого самоврядування.
14. Поняття компетенції органів місцевого самоврядування.
15. Поняття, системи органів місцевого самоврядування.
16. Форми територіальної самоорганізації населення.
17. Відповідальність органів місцевого самоврядування.
18. Представницькі органи місцевого самоврядування.
19. Поняття територіальної громади.
20. Державно-правове становище сільського, селищного, міського голови.
21. Конституція України 1996р. про систему місцевого самоврядування.
22. Загальні збори (сходи) громадян за місцем проживання.
23. Дострокове припинення повноважень органів місцевого самоврядування.
24. Секретар сільської, селищної, міської ради.
25. Постійні комісії рад, виникнення, система, повноваження, функції.
26. Закон України " Про місцеве самоврядування в Україні" від 21 травня 1997р.
27. Функції місцевого самоврядування.
28. Асоціації та союзи муніципальних утворень.
29. Організація місцевої влади в радянський час.

30. Земське та городове самоврядування в дореволюційній Росії.
31. Державна підтримка місцевого самоврядування.
32. Повноваження органів місцевого самоврядування в області бюджетно-фінансової сфери.
33. Повноваження органів місцевого самоврядування в області планування.
34. Повноваження органів місцевого самоврядування в області охорони навколишнього довкілля.
35. Повноваження органів місцевого самоврядування в області житлово-комунального господарства.
36. Повноваження органів місцевого самоврядування в області охорони громадського порядку.
37. Повноваження органів місцевого самоврядування в області соціального захисту населення.
38. Повноваження органів місцевого самоврядування в області охорони прав та свобод громадян.
39. Місцеві податки та збори.
40. Комунальна (муніципальна) власність.
41. Доходи бюджетів місцевого самоврядування.
42. Витрати бюджетів місцевого самоврядування.
43. Фінансово-економічна база місцевого самоврядування.
44. Муніципальна власність.
45. Місцевий бюджет.

Змістовий модуль II

Тема 7. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.

Лекція (4 год.)

Сесія – головна (основна) організаційно-правова форма діяльності рад. Перша сесія Рад. Повноваження місцевих рад, особливості підготовки та проведення сесій місцевих рад. Акти, які ухвалюються на сесіях рад. Основні вимоги до актів органів місцевого самоврядування. Порядок утворення, система, функції та повноваження постійних комісій місцевих рад. Організація роботи постійних комісій місцевих рад. Взаємодія постійних комісій рад з іншими органами та організаціями. Функції та організація роботи голів місцевих рад. Проект Хартії міста Одеси.

Семінар (2 год.)

I. РОЗГЛЯД ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ:

1. Сесія – основна, організаційно – правова форма діяльності місцевих рад.
2. Регламенти місцевих рад.
3. Акти, які приймаються на сесіях місцевих рад, та вимоги які пред`являються до актів органів місцевого самоврядування.
4. Порядок утворення, система, функції та повноваження постійних комісій місцевих рад.
5. Організація роботи постійних комісій місцевих рад.
6. Функції і організація роботи голів місцевих рад.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Сесія – основна, організаційно-правова форма діяльності місцевих рад.
2. Порядок утворення, система, функції та повноваження постійних комісій місцевих рад.

II. ПЕРЕВІРКА ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ У ФОРМІ ТЕСТУВАННЯ.

Завдання для самостійної роботи (4 год.)

1. Організація роботи депутатів місцевого самоврядування.
2. Організація роботи виконавчих органів сільських, селищних, міських рад.

Література

1. Авакьян С.А., Бондарь Н.С. Предмет и система муниципального права Российской Федерации как новой отрасли и учебной дисциплины. // Проблемы преподавания конституционного и муниципального права, М., 1999.
2. Анимица Е.Г., Тертышный А.Т. Основы местного самоуправления. – М., 2000.
3. Погорілко В.Ф., Фрицький О.Ф., Баймуратов М.О. та інші. Муніципальне право України: Підручник., К.: Юрінком Інтер, 2001.
4. Кутафин О.Е., Фадеев В.И. Муниципальное право Российской Федерации: Учебник. – М.: Юристь, 1997.

5. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. - № 24.

Тема 8. ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ДЕПУТАТІВ МІСЦЕВИХ РАД.

Лекція (2 год.)

Виникнення та термін повноважень депутатів місцевих рад. Діяльність депутата в раді. Депутатський запит. Депутатська недоторканість. Організація роботи депутатів в виборчих дільницях та трудових колективах. Депутатські групи та депутатські пости.

Відповідальність депутата, порядок його відклику. Захист честі, гідності депутата. Забезпечення умов для здійснення депутатом його повноважень. Звільнення депутата від виборчих та службових обов'язків та відшкодування витрат, пов'язаних з депутатською діяльністю. Право депутата на одержання інформації та консультації. Надання депутатам юридичної допомоги.

Порядок одержання згоди ради на притягнення депутата до відповідальності. Роль депутатів місцевих рад в вирішенні економічних, соціальних та правових питань.

Семінар (1 год.)

I. РОЗГЛЯД ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ:

1. Виникнення та термін повноважень депутатів місцевих рад.
2. Депутатський запит. Депутатська недоторканість. Депутатські групи і депутатські пости.
3. Відповідальність депутата, порядок його відклику.
3. Звільнення депутата від виборчих та службових обов'язків та відшкодування витрат, пов'язаних з депутатською діяльністю.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Служба в органах місцевого самоврядування – самостійна форма публічної служби.
3. Поняття та система гарантій: загальні та спеціальні гарантії.
4. Порядок одержання згоди ради на притягнення депутата до відповідальності.

II. ПЕРЕВІРКА ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ У ФОРМІ ТЕСТУВАННЯ.

Завдання для самостійної роботи (2 год.)

1. Депутатський запит. Депутатська недоторканість. Депутатські групи, фракції, пости.
2. Роль депутатів місцевих рад в вирішенні економічних, соціальних і правових питань.

Література

6. Авакьян С.А., Бондарь Н.С. Предмет и система муниципального права Российской Федерации как новой отрасли и учебной дисциплины. //

- Проблемы преподавания конституционного и муниципального права, М., 1999.
7. Анимица Е.Г., Тертышный А.Т. Основы местного самоуправления. – М., 2000.
  8. Погорілко В.Ф., Фрицький О.Ф., Баймуратов М.О. та інші. Муніципальне право України: Підручник,. К.: Юрінком Інтер, 2001.
  9. Кутафин О.Е., Фадеев В.И. Муниципальное право Российской Федерации: Учебник. – М.: Юристь, 1997.
  10. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. - № 24.

Тема 9. ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ВИКОНКОМІВ СІЛЬСЬКИХ, СЕЛИЩНИХ, МІСЬКИХ РАД.

Лекція (2 год.)

Функції та порядок формування виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад. Загальна компетенція виконкомів. Галузева компетенція виконкомів. Організація роботи виконкомів. Голова виконкому. Заступники голови виконкому. Управляючий (секретар) справами виконкому. Члени виконкому. Відділи, управління та інші органи виконкому. Акти виконкому та його органів. Реалізація виконкомами делегованих повноважень державної виконавчої влади.

Семінар (1 год.)

I. РОЗГЛЯД ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ:

1. Функції та порядок формування виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад.
2. Загальна та галузева компетенція виконкомів сільських, селищних, міських рад.
3. Голова виконкому. Засідання виконкому.
4. Організація роботи виконкому.
5. Акти виконкому та його органів.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Загальна та галузева компетенція виконкомів сільських, селищних та міських рад.
2. Організаційно-правові форми прямої (безпосередньої) демократії в місцевому самоврядуванні України.
3. Сільський, селищний, міський голова: порядок обрання, місце та роль в системі місцевого самоврядування.

II. ПЕРЕВІРКА ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ У ФОРМІ ТЕСТУВАННЯ.

Завдання для самостійної роботи (4 год.)

1. Керуючий справами (секретар) виконкому.
2. Відділення, управління та інші органи виконкому.

3. Місце та роль органів самоорганізації населення в системі місцевого самоврядування.

Література

1. Погорілко В.Ф., Фрицький О.Ф., Баймуратов М.О. та інші. Муніципальне право України: Підручник., К.: Юрінком Інтер, 2001.
2. Баймуратов М.О. Хартії місцевого самоврядування як форма кодифікації законодавства // Стан кодифікаційного процесу в Україні: системність, пріоритети, уніфікація. Тези 3 Всеукраїнської конференції: - К., 1995.
3. Баймуратов М. Конституционно – проектная регламентация местного самоуправления и территориальных коллективов. // Юридический вестник. – 1996. - № 1.
4. Коваленко А. Місцеве самоврядування: природа, ознаки, межа: // Право України, 1997, № 2.
5. Кутафин О.Е., Шеремет К.Ф. Компетенция местных советов. – М., 1982.
6. Закон України "О выборах депутатов местных советов и сельских, поселковых, городских голов" від 14 січня 1998р. // Ведомости Верховной Ради Украины, 1998, № 3-4.
7. Закон України " Про місцеві державні адміністрації" від 9 квітня 1999р. // Урядовий кур`єр – 1999, - 15 травня.
8. Прієшкіна О.В. Проблеми розвитку правової бази місцевого самоврядування в Україні // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 2000. - № 1.
9. Прієшкіна О.В. Деякі аспекти соціально-економічних і правових проблем місцевого самоврядування // Держава і право. – 2000. - № 5.

Тема 10. ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ (місцеві державні адміністрації).

Лекція (2 год.)

Обласні, Київська та Севастопольська міські, районні, районні в містах державні адміністрації як місцеві органи державної виконавчої влади. Делегування повноважень районних та обласних рад відповідним державним адміністраціям. Управління, відділи, інші служби місцевої державної адміністрації. Голова місцевої державної адміністрації. Повноваження місцевої державної адміністрації.

Структура, організація та матеріально-фінансові основи діяльності місцевої державної адміністрації. Взаємовідносини місцевої державної адміністрації з органами місцевого самоуправління. Правове забезпечення та гарантії діяльності місцевої державної адміністрації.

Семінар (2 год.)

I. РОЗГЛЯД ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ:

1. Обласні, Київська та Севастопольська міські, районні, районні в містах Києві та Севастополі місцеві адміністрації як місцеві органи державної виконавчої влади.
2. Повноваження місцевої державної адміністрації.
3. Голова місцевої державної адміністрації.

4. Структура, організаційні і матеріально-фінансові основи діяльності місцевої державної адміністрації.
5. Управління, відділи, інші служби місцевої державної адміністрації.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Організація роботи місцевих органів виконавчої влади (місцеві державні адміністрації).
2. Проблеми взаємовідносин місцевої державної адміністрації з органами місцевого самоуправління.

II. ПЕРЕВІРКА ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ У ФОРМІ ТЕСТУВАННЯ.

Завдання для самостійної роботи (4 год.)

1. Виконання органами місцевого самоврядування делегованих повноважень органів державної виконавчої влади.
2. Правове забезпечення та гарантії діяльності місцевої державної адміністрації.

Література

10. Погорілко В.Ф., Фрицький О.Ф., Баймуратов М.О. та інші. Муніципальне право України: Підручник., К.: Юрінком Інтер, 2001.
11. Баймуратов М.О. Хартії місцевого самоврядування як форма кодифікації законодавства // Стан кодифікаційного процесу в Україні: системність, пріоритети, уніфікація. Тези 3 Всеукраїнської конференції: - К., 1995.
12. Баймуратов М. Конституционно – проектная регламентация местного самоуправления и территориальных коллективов. // Юридический вестник. – 1996. - № 1.
13. Коваленко А. Місцеве самоврядування: природа, ознаки, межа: // Право України, 1997, № 2.
14. Кутафин О.Е., Шеремет К.Ф. Компетенция местных советов. – М., 1982.
15. Закон України "О выборах депутатов местных советов и сельских, поселковых, городских голов" від 14 січня 1998р. // Ведомости Верховной Ради Украины, 1998, № 3-4.
16. Закон України " Про місцеві державні адміністрації" від 9 квітня 1999р. // Урядовий кур`єр – 1999, - 15 травня.
17. Прієшкіна О.В. Проблеми розвитку правової бази місцевого самоврядування в Україні // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 2000. - № 1.
18. Прієшкіна О.В. Деякі аспекти соціально-економічних і правових проблем місцевого самоврядування // Держава і право. – 2000. - № 5.

Тема 11. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.

Лекція (2 год.)

Поняття та система гарантій місцевого самоврядування. Загальні гарантії (політичні, економічні, культурні); Спеціальні (власне юридичне) гарантії. Судові та інші правові форми захисту місцевого самоврядування. Конституційне право місцевого самоврядування на захист. Відповідальність за невиконання рішень представницького та виконавчих органів місцевого

самоврядування. Правові обмеження для посадових осіб органів місцевого самоврядування. Відповідальність органів місцевого самоврядування перед державою, перед територіальною громадою, перед фізичними та юридичними особами. Дострокове припинення повноважень органів місцевого самоврядування; органів територіальної самоорганізації населення, сільського, селищного, міського голови.

Завдання для самостійної роботи (3 год.)

1. Поняття та система гарантій місцевого самоврядування.
2. Загальні та спеціальні гарантії місцевого самоврядування.
3. Відповідальність місцевого самоврядування.
4. Дострокове припинення повноважень органів місцевого самоврядування.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Правове забезпечення місцевого самоврядування.
2. Правові основи місцевого самоврядування: Конституція та закони України, Європейська хартія місцевого самоврядування, акти Президента України та органів виконавчої влади, статuti територіальних громад та інші акти локальної нормотворчості.

Література

19. Погорілко В.Ф., Фрицький О.Ф., Баймуратов М.О. та інші. Муніципальне право України: Підручник, К.: Юрінком Інтер, 2001.
20. Баймуратов М.О. Хартії місцевого самоврядування як форма кодифікації законодавства // Стан кодифікаційного процесу в Україні: системність, пріоритети, уніфікація. Тези 3 Всеукраїнської конференції: - К., 1995.
21. Баймуратов М. Конституционно – проектная регламентация местного самоуправления и территориальных коллективов. // Юридический вестник. – 1996. - № 1.
22. Коваленко А. Місцеве самоврядування: природа, ознаки, межа: // Право України, 1997, № 2.
23. Кутафин О.Е., Шеремет К.Ф. Компетенция местных советов. – М., 1982.
24. Закон України "О выборах депутатов местных советов и сельских, поселковых, городских голов" від 14 січня 1998р. // Ведомости Верховной Ради Украины, 1998, № 3-4.
25. Закон України " Про місцеві державні адміністрації" від 9 квітня 1999р. // Урядовий кур`єр – 1999, - 15 травня.
26. Прієшкіна О.В. Проблеми розвитку правової бази місцевого самоврядування в Україні // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 2000. - № 1.
27. Прієшкіна О.В. Деякі аспекти соціально-економічних і правових проблем місцевого самоврядування // Держава і право. – 2000. - № 5.

Тема 12. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В США, КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ.

Лекція (2 год.)

Органи місцевого самоврядування в США. Принципи самоврядування або принцип гомруля в США.

Органи місцевого самоврядування в Великобританії.
Органи місцевого самоврядування у Франції.
Органи місцевого самоврядування в Болгарії.
Органи місцевого самоврядування в Польщі.

Завдання для самостійної роботи (3 год.)

1. Органи самоврядування США.
2. Організація роботи органів місцевого самоврядування в країнах Західної Європи (Велика Британія, Німеччина, Франція) та Східної Європи (Болгарія, Польща).

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Місцеве самоврядування в США, Великій Британії, Німеччині, Франції.
2. Організація роботи органів місцевого самоврядування в країнах Східної Європи (Болгарія, Польща, Румунія).
3. Сучасні муніципальні реформи в зарубіжних країнах: напрямки та етапи.

Література

1. Барабашев Г.В. Муниципальные органы современного капиталистического государства. – М: Из-во МГУ, 1974.
2. Берман Г. Западная традиция права; эпоха формирования – М, Из-во МГУ, 1994.
3. Барабанчиков В.А. Муниципальные органы Великобритании – М, 1990г.
4. Егоров С.А. Современная наука конституционного права США. – М.: Наука, 1987г.
5. Мальцев А. Местное самоуправление и стимулирование региональной внешнеэкономической деятельности: из опыта США. // Вопросы экономики – 1991. - № 11.
6. Реформы местного самоуправления в странах Западной Европы: Сборник обзоров и статей. – М, ЮНИОН, 1993г.
7. Карлов А.А. Формирование института местного самоуправления – К: Вища школа. 1993 – с.114.

Тема 13. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В КРАЇНАХ СНГ (на прикладі Російської Федерації).

Лекція (2 год.)

Органи місцевого самоврядування в Росії. Історія місцевого самоврядування в Росії. Земська реформа 1864р. Міська реформа 1870р., їх значення. Федеральний закон Російської Федерації "Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации" від 28 травня 1995р.

Закон Російської Федерації від 6 липня 1991р. "О местном самоуправлении в Российской Федерации".

Становлення сучасної концепції муніципального самоврядування в Російській Федерації. Фонд сприяння становленню та розвитку місцевого самоврядування Росії.

Завдання для самостійної роботи (2 год.)

1. Історія місцевого самоврядування в Росії.
2. Земська реформа 1864р. Міська реформа 1870р., їх роль та значення.
3. Закон Російської Федерації від 6 липня 1991р. " О местном самоуправлении в Российской Федерации".
4. Федеральний закон Російської Федерації "Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации" від 28 травня 1995р.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Розвиток місцевого самоврядування в країнах Співдружності Незалежних Держав (наприкладі Росії).
2. Концепція місцевого самоврядування м. Одеси.
3. Проект Хартії (Статута) м. Одеси, роль та значення в системі локальної демократії.

Література

1. Кутафин О.Е., Фадеев В.И. Муниципальное право Российской Федерации: Учебник. – М.: Юристъ, 1997.
2. Овчинников И.И. Местное самоуправление: конституционно – правовые основы формирования // Конституционный строй России – Вып.1,5, 1992г.
3. Комментарий к Федеральному Закону "Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации" від 28 травня 1995р.
4. Закон Російської Федерації від 6 липня 1991р. " О местном самоуправлении в Российской Федерации"

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ЗМІСТОВОГО МОДУЛЮ II

1. Депутат ради. Депутатський запит. Депутатська недоторканість.
2. Місцеві органи державної виконавчої влади – місцеві державні адміністрації.
3. Участь органів місцевого самоврядування в кредитних відносинах.
4. Організаційні форми діяльності органів місцевого самоврядування.
5. Сесія – головна (основна) організаційно-правова форма діяльності місцевих рад.
6. Особливості підготовки і проведення сесії місцевих рад.
7. Організація роботи постійних комісій місцевих рад.
8. Діяльність депутатів в раді.
9. Відповідальність депутата, порядок його відзиву.
10. Обласні, Київська і Севастопольська міські, районні, районні в містах Києві та Севастополі державні адміністрації як місцеві органи державної виконавчої влади.
11. Голова місцевої державної адміністрації.

12. Управління, відділи та інші служби місцевої державної адміністрації.
13. Правове забезпечення місцевого самоврядування.
14. Місцевий референдум.
15. Збори (сходи) громадян.
16. Органи територіальної самоорганізації населення.
17. Поняття муніципальної служби, її принципи.
18. Правовий статус муніципальних службовців.
19. Проходження муніципальної служби.
20. Муніципальний службовець: обмеження, пов'язані з муніципальною службою.
21. Гарантії та соціальні пільги муніципальних службовців.
22. Поняття та структура місцевих бюджетів.
23. Муніципальні внебюджетні фонди.
24. Місцеві податки та збори.
25. Предмети ведення місцевого самоврядування.
26. Поняття та система гарантій місцевого самоврядування.
27. Акти місцевої державної адміністрації.
28. Конституція України про міську виконавчу владу.
29. Конституція України про референдуми, їх роль та значення.
30. Місцеві референдуми, їх види.
31. Основні ознаки місцевого самоврядування.
32. Дострокове припинення повноважень сільського, селищного, міського голови.
33. Загальні гарантії (економічні, політичні, духовні), місцевого самоврядування.
34. Дострокове припинення повноважень органів територіальної самоорганізації населення.
35. Спеціальні (власно юридичні) гарантії місцевого самоврядування.
36. Судова та інші правові форми захисту місцевого самоврядування.
37. Земське та міське самоврядування в дореволюційній Росії.
38. Закон України " О выборах депутатов местных советов и сельских, поселковых, городских голов" від 14.01.1998р.: загальна характеристика.
39. Міжнародно-правові стандарти місцевого самоврядування.
40. Європейська Хартія місцевого самоврядування (загальна характеристика 1985р.)
41. Всесвітня Декларація місцевого самоврядування 1985р.
42. Магдебурське право як юридична основа розвитку місцевого самоврядування в Україні в XIII-XVI ст.ст.
43. Громадські слухання.
44. Функції місцевого самоврядування.
45. Формування органів місцевого самоврядування.
46. Позабюджетні кошти.
47. Конституція України 1996р. про систему місцевого самоврядування.
48. Виняткова компетенція сільських, селищних, міських рад.

49. Конституційне право органів місцевого самоврядування на судовий захист.
50. Відповідальність органів та виборчих посадових осіб місцевого самоврядування перед населенням.
51. Відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування перед фізичними та юридичними особами, перед державою.
52. Місцеве самоврядування в Східній Європі (Болгарії, Польщі, Румунії).
53. Інститути муніципального права.
54. Інститути безпосередньої демократії в системі місцевого самоврядування.
55. Суб`єкти муніципально-правових відносин.
56. Об`єкти муніципально-правових відносин.
57. Колективні звернення громадян (петиції) як форма безпосередньої (прямої) демократії)
58. Концепція місцевого самоврядування м.Одеси.
59. Загальна характеристика Закону України " Про місцеве самоврядування в Україні " від 21 травня 1997р.
60. Проект Хартії м.Одеси, роль та значення.
61. Закон України " Про місцеві державні адміністрації" від 9 квітня 1999р. – важна віха в історії місцевих органів виконавчої влади.
62. Магдебурзьке право як основа розвитку місцевого самоврядування в Україні в XIII-XVI ст.ст.
63. Місцеве самоврядування в політико – правових науках США та Західної Європи.
64. Сприйняття Україною міжнародно – правових стандартів місцевого самоврядування та місцевої демократії.
65. Міжнародне співробітництво органів місцевого самоврядування України з міжнародними неурядовими організаціями місцевих влад та місцевими владами зарубіжних держав.
66. Рада Європи про місцеву демократію.
67. Позабюджетні кошти – новий інститут муніципального права України.
68. Поняття конституційного ладу: проблеми та перспективи.
69. Конституційний лад та місцеве самоврядування: взаємодія та розвиток.
70. місцеве самоврядування та демократія.
71. Місцеве самоврядування в аспекті конституційної реформи.
72. Міжнародно-правові стандарти місцевого самоврядування.
73. Місцеві вибори.
74. Місцеві податки в Україні: актуальні теоретичні питання.
75. Конституційно-правовий статус органів самоорганізації (СОН).
76. Правове становище міського голови в Україні.
77. Місцеве самоврядування України в здійсненні євроінтеграційних процесів.
78. Сучасний український конституціоналізм: проблеми теорії та практики.
79. Проблеми та перспективи розвитку місцевих органів виконавчої влади.
80. місцеве самоврядування як форма безпосередньої демократії.
81. Територіальна громада як первинний суб`єкт місцевого самоврядування.

ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ З ДИСЦИПЛІНИ "МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ".

1. Муніципальне право України як галузь права, його предмет та особливості.
2. Муніципально-правові відносини: їх суб`єкти.
3. Муніципально-правові норми та інститути.
4. Джерела муніципального права України.
5. Принципи муніципального права.
6. Система муніципального права.
7. Муніципальне право як наукова та учбова дисципліна.
8. Методи муніципального права.
9. Інститут муніципального права.
10. Місце муніципального права в правовій системі України.
11. Місцеве самоврядування в США. Принципи самоврядування.
12. Місцеве самоврядування в Західній Європі.
13. Поняття місцевого самоврядування.
14. Поняття компетенції органів місцевого самоврядування.
15. Поняття, системи органів місцевого самоврядування.
16. Форми територіальної самоорганізації населення.
17. Відповідальність органів місцевого самоврядування.
18. Представницькі органи місцевого самоврядування.
19. Поняття територіальної громади.
20. Державно-правове становище сільського, селищного, міського голови.
21. Конституція України 1996р. про систему місцевого самоврядування.
22. Загальні збори (сходи) громадян за місцем проживання.
23. Дострокове припинення повноважень органів місцевого самоврядування.
24. Секретар сільської, селищної, міської ради.
25. Постійні комісії рад, виникнення, система, повноваження, функції.
26. Закон України " Про місцеве самоврядування в Україні" від 21 травня 1997р.
27. Функції місцевого самоврядування.
28. Асоціації та союзи муніципальних утворень.
29. Організація місцевої влади в радянський час.
30. Земське та городове самоврядування в дореволюційній Росії.
31. Державна підтримка місцевого самоврядування.
32. Повноваження органів місцевого самоврядування в області бюджетно-фінансової сфери.
33. Повноваження органів місцевого самоврядування в області планування.
34. Повноваження органів місцевого самоврядування в області охорони навколишнього довкілля.
35. Повноваження органів місцевого самоврядування в області житлово-комунального господарства.

36. Повноваження органів місцевого самоврядування в області охорони громадського порядку.
37. Повноваження органів місцевого самоврядування в області соціального захисту населення.
38. Повноваження органів місцевого самоврядування в області охорони прав та свобод громадян.
39. Місцеві податки та збори.
40. Комунальна (муніципальна) власність.
41. Доходи бюджетів місцевого самоврядування.
42. Витрати бюджетів місцевого самоврядування.
43. Фінансово-економічна база місцевого самоврядування.
44. Муніципальна власність.
45. Місцевий бюджет.
46. Депутат ради. Депутатський запит. Депутатська недоторканість.
47. Місцеві органи державної виконавчої влади – місцеві державні адміністрації.
48. Участь органів місцевого самоврядування в кредитних відносинах.
49. Організаційні форми діяльності органів місцевого самоврядування.
50. Сесія – головна (основна) організаційно-правова форма діяльності місцевих рад.
51. Особливості підготовки і проведення сесії місцевих рад.
52. Організація роботи постійних комісій місцевих рад.
53. Діяльність депутатів в раді.
54. Відповідальність депутата, порядок його відзиву.
55. Обласні, Київська і Севастопольська міські, районні, районні в містах Києві та Севастополі державні адміністрації як місцеві органи державної виконавчої влади.
56. Голова місцевої державної адміністрації.
57. Управління, відділи та інші служби місцевої державної адміністрації.
58. Правове забезпечення місцевого самоврядування.
59. Місцевий референдум.
60. Збори (сходи) громадян.
61. Органи територіальної самоорганізації населення.
62. Поняття муніципальної служби, її принципи.
63. Правовий статус муніципальних службовців.
64. Проходження муніципальної служби.
65. Муніципальний службовець: обмеження, пов'язані з муніципальною службою.
66. Гарантії та соціальні пільги муніципальних службовців.
67. Поняття та структура місцевих бюджетів.
68. Муніципальні внебюджетні фонди.
69. Місцеві податки та збори.
70. Предмети ведення місцевого самоврядування.
71. Поняття та система гарантій місцевого самоврядування.
72. Акти місцевої державної адміністрації.

73. Конституція України про міську виконавчу владу.
74. Конституція України про референдуми, їх роль та значення.
75. Місцеві референдуми, їх види.
76. Основні ознаки місцевого самоврядування.
77. Дострокове припинення повноважень сільського, селищного, міського голови.
78. Загальні гарантії (економічні, політичні, духовні), місцевого самоврядування.
79. Дострокове припинення повноважень органів територіальної самоорганізації населення.
80. Спеціальні (власно юридичні) гарантії місцевого самоврядування.
81. Судова та інші правові форми захисту місцевого самоврядування.
82. Земське та міське самоврядування в дореволюційній Росії.
83. Закон України " О виборах депутатів місцевих рад та сільських, поселкових, городських голів" від 14.01.1998р.: загальна характеристика.
84. Міжнародно-правові стандарти місцевого самоврядування.
85. Європейська Хартія місцевого самоврядування (загальна характеристика 1985р.)
86. Всесвітня Декларація місцевого самоврядування 1985р.
87. Магдебурзьке право як юридична основа розвитку місцевого самоврядування в Україні в XIII-XVI ст.ст.
88. Громадські слухання.
89. Функції місцевого самоврядування.
90. Формування органів місцевого самоврядування.
91. Позабюджетні кошти.
92. Конституція України 1996р. про систему місцевого самоврядування.
93. Виняткова компетенція сільських, селищних, міських рад.
94. Конституційне право органів місцевого самоврядування на судовий захист.
95. Відповідальність органів та виборчих посадових осіб місцевого самоврядування перед населенням.
96. Відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування перед фізичними та юридичними особами, перед державою.
97. Місцеве самоврядування в Східній Європі (Болгарії, Польщі, Румунії).
98. Інститути муніципального права.
99. Інститути безпосередньої демократії в системі місцевого самоврядування.
100. Суб`єкти муніципально-правових відносин.
101. Об`єкти муніципально-правових відносин.
102. Колективні звернення громадян (петиції) як форма безпосередньої (прямої) демократії)
103. Концепція місцевого самоврядування м.Одеси.
104. Загальна характеристика Закону України " Про місцеве самоврядування в Україні " від 21 травня 1997р.
105. Проект Хартії м.Одеси, роль та значення.

106. Закон України " Про місцеві державні адміністрації" від 9 квітня 1999р. – важна віха в історії місцевих органів виконавчої влади.
107. Магдебурзьке право як основа розвитку місцевого самоврядування в Україні в XIII-XVI ст.ст.
108. Місцеве самоврядування в політико – правових науках США та Західної Європи.
109. Сприйняття Україною міжнародно – правових стандартів місцевого самоврядування та місцевої демократії.
110. Міжнародне співробітництво органів місцевого самоврядування України з міжнародними неурядовими організаціями місцевих влад та місцевими владами зарубіжних держав.
111. Рада Європи про місцеву демократію.
112. Позабюджетні кошти – новий інститут муніципального права України.
113. Поняття конституційного ладу: проблеми та перспективи.
114. Конституційний лад та місцеве самоврядування: взаємодія та розвиток.
115. місцеве самоврядування та демократія.
116. Місцеве самоврядування в аспекті конституційної реформи.
117. Міжнародно-правові стандарти місцевого самоврядування.
118. Місцеві вибори.
119. Місцеві податки в Україні: актуальні теоретичні питання.
120. Конституційно-правовий статус органів самоорганізації (СОН).
121. Правове становище міського голови в Україні.
122. Місцеве самоврядування України в здійсненні євроінтеграційних процесів.
123. Сучасний український конституціоналізм: проблеми теорії та практики.
124. Проблеми та перспективі розвитку місцевих органів виконавчої влади.
125. місцеве самоврядування як форма безпосередньої демократії.
126. Територіальна громада як первинний суб'єкт місцевого самоврядування.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ «МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ»

1. Конституція України: Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996р. – К., 1996р.
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. - № 24. – ст. 170.
3. Закон РСФСР " О местном самоуправлении в РСФСР" від 6 липня 1991р.
4. Декларація про державний суверенітет України : Прийнята Верховною Радою України 16 липня 1990 // Відомості Верховної Ради України. - № 31. – ст.429.
5. Декларація про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради України від 24 серпня 1991р. // Відомості Верховної Ради України. - № 38. – ст.249.
6. Про приватизацію: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 24, 38; 1993. - № 7, 17; 1994. - № 18; 1996. - № 9, 34.
7. Про освіту: Закон України // Відомості Верховної Ради, - 1996. - № 21.
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення. – К.: Політвидав, 1985.
9. Типове положення про управління економіки обласної, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації. // Зібрання постанов Уряду України, - 1996. - № 5, - ст.169.
10. Положення про роботу з кадрами в центральних та місцевих органів державної виконавчої влади: Затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20 вересня 1995р. - № 247. // Зібрання постанов Уряду України. – 1996. - № 2, - ст.39.
11. Про всеукраїнський та місцеві референдуми: Закон України від 3 липня 1991р. – с.116. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. - № 33.
12. Про статус депутатів місцевих Рад народних депутатів: Закон України від 4 лютого 1994р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. - № 24.
13. Про вибори депутатів і голів сільських, селищних, районних, міських, районних у містах, обласних рад: Закон України від 24 лютого 1994. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. - № 8.
14. "О выборах депутатов местных Советов и сельских, поселковых, городских голов": Закон України від 14 січня 1998р. // Відомості Верховної Ради України, 1998, - № 3, 4; Голос України, 1999, № 43.
15. Закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 10.07.2010 //zakon.rada.gov.ua.
16. " Про місцеві державні адміністрації": Закон України від 9 квітня 1999р. // Урядовий кур`єр. – 1999 – 15 травня.
16. "Об органах самоорганизации населения: Закон Украины от 11.07.2001. // Голос України, - 2001. – 15 августа.
17. " О службе в органах местного самоуправления": Закон Украины от

- 07.06.2001. // Голос України, - 2001. – 10 июля.
18. Європейська Хартія місцевого самоврядування 1985р. – Страсбург, 1986.
  19. Всесвітня Декларація місцевого самоврядування 1985р. - Гаага, 1985.
  20. Європейська типова конвенція про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними громадами або органами влади 1980р. – МЗС України, 1992.
  21. Європейська Хартія міст 1992р. – Страсбург, - 1992.
  22. Авакьян С.А., Бондарь Н.С. Предмет и система муниципального права Российской Федерации как новой отрасли и учебной дисциплины. // Проблемы преподавания конституционного и муниципального права. М., 1999.
  23. Анимица Е.Г., Тертышный А.Т. Основы местного самоуправления. – М., 2000.
  24. Баймуратов М.О. Хартія місцевого самоврядування як форма кодифікації законодавства. // Стан кодифікаційного процесу в Україні: системність, пріоритети, уніфікація. Тези третьої Всеукраїнської конференції. - К., 1995.
  25. Баймуратов М.О., Ань Туан. Роль органів місцевого самоврядування у процесі утвердження та реалізації міжнародно-правових стандартів прав людини. // Майбутнє правової системи України. Тези доповідей та наукових повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції молодих юристів. (Київ, 15-16 березня 1996). – К., 1996.
  26. Баймуратов М.А. Муниципальное право Украины в вопросах и ответах: Учебное пособие. – Одеса, 2000.
  27. Баймуратов М.А. Конституционно – проектная регламентация местного самоуправления и территориальных коллективов. // Юридический вестник. – 1996. - № 1.
  28. Баймуратов М.А. Международные связи местных Советов. – Одесса, 1995.
  29. Баймуратов М.А. Европейские стандарты локальной демократии и местное самоуправление в Украине. – Х., 2000. – с. 10.
  30. Баймуратов М.А. Проблема международной правосубъектности О.М.С.У. Украины. – Одесса: Бахва, 1996.
  31. Батанов О.В. Основні напрямки і види діяльності територіальних громад: проблеми класифікації. // Вісник ОІВС. – 1998.- № 4.
  32. Бабий Б.М. Історія держави та права Української РСР: 3 тома. К.: Наукова думка, 1987.
  33. Барабашев Г.В. Муниципальные органы современного капиталистического государства. – М.: МГУ, 1971.
  34. Барабашев Г.В. Совет и мэр "в упряжке" самоуправления. // Народный депутат. – 1991. - № 11.
  35. Баранчиков В.А. Муниципальные органы Великобритании. – М., 1990.
  36. Берман Гарольд. Западная традиция права: Эпоха формирования. – М.: МГУ, 1994.
  37. Борденюк В. Місцеве самоврядування: реальне і бажане. // Голос України. – 1995. – 9 серпня.

38. Борденюк В. Конституція України та становлення галузі права місцевого самоврядування. // Збірник наукових праць Української академії державного управління при Президенті України. – К., 1999. – Вип.1. – с.286.
39. Біленчук П.Д. Кравченко В.В., Підмогильний М.В. Місцеве самоврядування в Україні (Муніципальне право): Навчальний посібник. – К., 2000.
40. Бутко І.П. Конституція і місцеве самоврядування. // Голос України. – 1991. – 30 жовтня.
41. Бутко І.П. Проблеми територіальної організації державної виконавчої влади і самоврядування. // Проблеми реформування державної влади: конституційні та управлінські аспекти. Тези доповідей і наукових повідомлень науково-практичної конференції (Київ, 10-11 березня 1995р.). – К., 1995.
42. Вайс Х. Поділ влади та самоврядування у федеративній державі. // Проблеми реформування державної влади: конституційні та управлінські аспекти. Тези доповідей і наукових повідомлень науково-практичної конференції. (Київ, 10-11 березня 1995р.). – К., 1995.
43. Велихов Л.А. Основы городского хозяйства. – М., 1996. – с.236.
44. Волков В.Д. Конституционно-правовой статус города. // Проблеми управління сучасним містом. Тези доповідей та виступів на Міжнародній науково-практичній конференції (Київ, 28-29 вересня 1995р.). – К., 1995.
45. Выдрин И.В., Кокотов А.Н. Муниципальное право России. – М., 1999. – с.67.
46. Газарян А. Основные направления информационного обеспечения территориального управления (Информация и моделирование территориально-экономических объектов. – Новосибирск, 1990.
47. Газарян А. Некоторые теоретические предпосылки и проблемы организации местного самоуправления в посттоталитарном обществе. – Клайпеда, 1992.
48. Газарян А. Организационные структуры самоуправлений: распределение полномочий между различными органами представительной и исполнительной власти. // Самоуправление в системе демократических институтов власти. – Рига, 1992.
49. Ганущак Ю. Містам – муніципальну форму самоврядування. // Місцеве та регіональне самоврядування (Вип. 3.) – К., 1992.
50. Гараджаев Д., Курагин В. Защита прав граждан как членов территориального коллектива. // Юридический вестник – 1995. - № 2.
51. Головченко В. Сільське самоврядування на Україні. // Право України. – 1992. - № 3.
52. Горинь М. Чи потрібна система Рад? // Право України. – 1993. - № 4.
53. Григорьев В.А. Местное самоуправление, законодательство о выборах, судебно-правовая реформа. (Сборник научно-практических статей). Бендеры, "Полиграфист", 2001/
54. Гумплович Л. Общее учение о государстве. – СПб., 1910.
55. Давидов Р.К. Місто як суб`єкт системи місцевого самоврядування. // Правова система України: теорія і практика. Тези доповідей і наукових повідомлень науково-практичної конференції (Київ, 7-8 жовтня 1993р.). – К., 1993.

56. Давидов Р. Актуальні питання децентралізації державної влади в Україні. // Місцеве самоврядування в Україні. – К., 1994.
57. Давыдов Р. Самоуправление – залог демократии. // Голос Украины. – 1996. – 14 марта.
58. Егоров С.А. Современная наука конституционного права США. – М.: Наука, 1987.
59. Ерпинек Г. Общее учение о государстве. – СПб., 1908. – Т.1. Право современного государства.
60. Ермошенко Н.Н. Опыт самоуправления территорий за рубежом. – Киев, 1992.
61. Институты самоуправления: историко-правовое исследование. // В.Г. Графский, Н.Н.Ефремова, В.И. Карпец и др. – М.: Наука, 1995.
62. Кампо В.М. Поняття та правова природа місцевого самоврядування в Україні: теорія і практика. Тези доповідей та наукових повідомлень науково-практичної конференції (Київ, 7-8 жовтня 1993р.) – К., 1993.
63. Кампо В.М., Онищук М.В. Правові засади місцевого самоврядування в Україні. – К, 1998.
64. Кампо В.М. Місцеве самоврядування в Україні. – Київ, 1997.
65. Кампо В.М., Руда Н.І. Муніципальне право України: програма курсу для студентів Вищої школи права. – К., 1999.
66. Карлов А.А. Формирование института местного самоуправления. – К., Вища школа, 1993.
67. Казанчев Ю.Д., Писарев А.Н. Муниципальное право: Учебник. – М., Новый Юристь, 1998.
68. Коваленко А.И. Муниципальное право: Учебник. – М.: Новый Юристь, 1997.
69. Коммунальное управление в Финляндии. – Хельсинки, 1985.
70. Копиленко М., Копиленко О. Місцеве самоврядування і місцева адміністрація Української гетьманської держави. // Місцеве та регіональне самоврядування України (вип.3). – К., 1992.
71. Корнієнко М. Місцеві Ради. Легітимність надає життя. // Віче. – 1993. - № 6.
72. Корнієнко М. Основи муніципального права України: Навчальний посібник, - К., 2000.
73. Корнієнко М. Державна влада і місцеве самоврядування: актуальні питання теорії і практики. // Право України. – 1995. - № 1 (2).
74. Корнієнко М. Місцеві Ради в механізмі державної виконавчої влади. // Проблеми реформування державної влади: конституційні та управлінські аспекти. Тези доповідей і наукових повідомлень науково-практичної конференції. (Київ, 10-11 березня 1995р.). – К., 1995.
75. Кравченко В.В., Пітцик М.В. Муніципальне право України. Навч. посібник. Київ. АТІКА, 2003.
76. Кравченко В. Яким бути управлінню територіями в Україні? // Право України. – 1993. - № 2.
77. Кравченко В.І. Місцеві податки в Україні і проблеми зміцнення фінансових основ місцевого самоврядування. // Проблеми управління сучасним містом.

- Тези доповідей та виступів на Міжнародній науково-практичній конференції (Київ, 28-29 вересня 1995.). – К., 1995.
- 78.Кравчук Л.М. Управління територіями в умовах розбудови демократичної правової держави. // Актуальні проблеми управління територіями в Україні. – К., 1993.
- 79.Краснов М.А. Введение в муниципальное право. – М., 1993.
- 80.Комментарий к Федеральному Закону "Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации",.. – М., 1997.
- 81.Кокотов А.Н., Выдрин В.И. Муниципальное право Российской Федерации: Учебник. – М., Юристь, 1997.
- 82.Кутафин О.Е., Фадеев В.И. Муниципальное право Российской Федерации: Учебник. – М., Юристь, 1997.
83. Кушнар'ов В. Територіальна організація місцевого самоврядування. // Проблеми реформування державної влади: конституційні та управлінські аспекти. Тези доповідей та наукових повідомлень науково-практичної конференції. (Київ, 10-11 березня 1995р.).
84. Кучма Л.Д. Уроки і перспективи місцевого самоврядування. // Урядовий кур'єр. – 2000.- 12 грудня.
- 85.Лаврик В. Удаляемся от Хартии, пытаюсь... присоединиться к ней? Правовое пространство муниципальной деятельности на современном этапе демократического реформирования. // Голос Украины, - 1996. – 25 января.
- 86.Лаптева Л.Е. Земские учреждения в России. – М., 1993.
- 87.Лазаревский Н.И. Лекции по русскому государственному праву. – СПб, 1910. – Т.2.
- 88.Медведчук В.В. Конституційний процес в Україні і організація державної влади та місцевого самоврядування. – К., 1996.
- 89.Медведчук В.В. Місцеве самоврядування і як його доцільно організувати в Україні. // Урядовий кур'єр. – 1995. – 28 грудня.
- 90.Местное самоуправление в России. Теория и практика. // Государство и право. – 1993. - № 6.
- 91.Михайлов Е.Д. Город на "хозрасчете". // США: экономика, политика, идеология. – 1989. - № 9.
- 92.Одинцова А. Территориальное управление во Франции. // Вопросы экономики. – 1991. - № 5.
- 93.Органы власти штатов и местные органы управление в США. – М.: ИМЭКО, 1990.
- 94.Орзіх М.П. Договірна компетенція в системі місцевого самоврядування: досвід прикладного дослідження. // Становлення і розвиток місцевого самоврядування в суверенній Українській правовій державі. – Львів,1991.
- 95.Орзіх М.П. У пошуках оптимальної моделі. // Урядовий кур'єр. – 1993. – 2 лютого.
- 96.Орзіх М.П. Научно-прикладные проблемы современного самоуправления. // Проблемы управления сучасним містом. Тези доповідей та виступів на Міжнародній науково-практичній конференції. (Київ, 28-29 вересня, 1995.). – К., 1995.

97. Орзих М., Баймуратов М., Шанцер А. Рационализация организации местного самоуправления в Украине: опыт концептуального анализа. // Юридический вестник. – 1995. - № 2.
98. Пухтинський М. Сприйняття Україною головних засад Європейської Хартії про місцеве самоврядування. // Юридический вестник, - 1995, - № 1.
99. Погорілко В.Ф. Господарсько-організаторська діяльність місцевих Рад депутатів трудящих Української РСР. – К., 1972.
100. Погорілко В.Ф., Фрицький О.Ф., Баймуратов М.О. та інші. Муніципальне право України. Підручник. – Київ, Юрінком Інтер, 2001.
101. Постовой Н.В. Муниципальное право России. – М., 1998.
102. Прохоров В.Т., Кашо В.С. Органы территориального общественного самоуправления в Украине: опыт концептуального анализа. // Юридический вестник. – 1995. - № 2.
103. Перспективи муніципальної реформи в Україні: Збірник матеріалів міжнародного семінару "Перспективи муніципальної реформи в Україні". (Київ, 4-6 березня 1997р.) та Загальноукраїнських муніципальних слухань з питань правового та соціального статусу комунальних (муніципальних) службовців. (м. Судак, 17-19 липня 1997р.) – К., 1997.
104. Погорілко В.Ф., Корнієнко М.І., Юзьков Л.П. Ради – органи справжнього народовладдя. – К., 1983.
105. Погорілко В.Ф. Нова Конституція України: огляд, коментар і текст Основного Закону. – К., 1997.
106. Приєшкіна О.В. Правове регулювання безпосередньої демократії в місцевому самоврядуванні України // Дисертація... к.ю.н. – Харків, 2003.
107. Приєшкіна О.В. Украина, молодежь и новые европейские стандарты местного самоуправления.// Молодь третього тисячоліття: гуманітарні проблеми та шляхи їх розв'язання: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Одеса, 15-17 червня 2000 року. – Одеса, 2000.
108. Приєшкіна О.В. Муніципальне право України. Навчально-методичний посібник, Одеса, АстроПринт, 2002.
109. Приєшкіна О.В. Проблеми розвитку правової бази місцевого самоврядування в Україні // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 2000. - № 1.
110. Приєшкіна О.В. Муніципальне право України як комплексна галузь права у правовій системі України // Держава і право – 2001. - № 8.
111. Приєшкіна О.В. Проблемы непосредственной демократии в условиях становления и развития украинского общества // Политика и политическая культура в условиях становления и развития украинского общества: Матеріали Всеукраїнської наук. - практ. конф., Одеса, 17-18 червня 1999 року. – Одеса, 1999.
112. Приєшкіна О.В. Безпосередня демократія та принципи місцевого самоврядування в Україні: співвідношення та розвиток. // Матеріали наук.-практ. конф. – Одеса: Юрид. літ., 2001.

113. Прієшкіна О.В. Конституційний лад України: актуальні питання становлення, інституціоналізації та розвитку // Монографія. – О.: Фенікс, 2008.
114. Прієшкіна О.В. Конституційний лад та його роль у становлення та розвитку місцевого самоврядування: Дис. На здобуття ступеня д.ю.н. – К., 2009.
115. Прієшкіна О.В. Теоретичні аспекти основ конституційного ладу України // Вісник Одеського інституту внутр. Справ. – 2004. - №4.
116. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права і держави. – К., 1995.
117. Рубцов В. Европейская Хартия о местном самоуправлении – стандарт местной демократии для стран – членов Совета Европы. // Голос Украины. – 1995. – 21 декабря.
118. Реформы местного управления в странах Западной Европы. // Сб. обзоров и статей. – М.: ЮНИОН, 1993.
119. Страшун Б.А. Социализм и демократия. – М., 1976.
120. Стариков Ю.Н. Государственная служба в Российской Федерации: Теоретико-правовое исследование. – Воронеж, 1996.
121. Тимофеев Н.С. Коммунальное право ФРГ. – М., Из-во МГУ, 1992.
122. Ткачук А., Агранов Р., Браун Т. Місцеве самоврядування: світовий та український досвід: Навчальний посібник – К., 1997.
123. Токвиль А. Демократия в Америке. – М., 1992.
124. Утверджувати реальне народовладдя. // Урядовий кур`єр. – 1996. – 16 січня.
125. Фадеев В.И. Муниципальное право России. – М.: Юрист, 1994.
126. Финагин В.В. Опыт развития американских городов и проблемы городов Украины. // Проблеми управління сучасним містом. Тези доповідей та виступів на Міжнародній науково-практичній конференції (Київ, 28-29 вересня 1995р.). – К., 1995.
127. Фрицький О.Ф. Місцевому самоврядуванню – державну підтримку. // Місцеве та регіональне самоврядування. – К., 1994. – Вип. 3(8).
128. Фрицький О.Ф. Місце законодавства про місцеве самоврядування у правовій системі України й шляхи його подальшого вдосконалення. Правова система України: Теорія і практика. Тези науково-практичної конференції – К., 1993.
129. Фрицький О.Ф. Местные Советы народных депутатов и управление. Организационно – правовые проблемы. – К., 1997.
130. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношениях. – М., 1974.
131. Харлоф Э. Местные органы власти в Европе. – М., 1992.
132. Черкасов А.И. Сравнительное местное управление: теория и практика. – М., 1998.
133. Чиркин В.Е. Конституционное право: Россия и зарубежный опыт. – М., 1998.
134. Чумаченко М.Г. Регіональне і місцеве самоврядування. – Донецьк, 1992.
135. Шемшученко Ю.С. Советы народных депутатов: правовые вопросы организации деятельности. – К., 1981.

136. Щетинин Б.В. Проблемы теории советского государства. – М., 1969.
137. Щугрина Е.С. Муниципальное право: Учебное пособие. – Новосибирск, 1995.
138. Юзьков Л.П., Корнієнко М.І., Погорілко В.Ф. Ради – органи справжнього народовладдя. – К., 1983.
139. Ясюнас В.А. Основы самоуправления: Учебное пособие. – М., 1998.
140. Яценко А. Теория федерализма. Опыт синтетической теории права и государства. – Юрьевъ, 1912.